



MUZEJSKI DOKUMENTACIJSKI CENTAR

Ilica 44, Zagreb



METODOLOGIJA PRAĆENJA I POVEĆANJA BROJA POSJETITELJA

Zrinka Marković

Zagreb, svibanj 2019.

Ova publikacija izrađena je u sklopu projekta In cultura veritas koji je sufinancirala Europska unija iz Europskog fonda za regionalni razvoj u okviru Programa suradnje INTERREG V-A Slovenija – Hrvatska 2014. – 2020.

Sadržaj publikacije isključiva je odgovornost Muzejskoga dokumentacijskog centra.

METODOLOGIJA PRAĆENJA I POVEĆANJA BROJA POSJETITELJA

U sklopu projekta *In cultura veritas*, koji je dio programa *INTERREG V-A Slovenija – Hrvatska 2014. – 2020.*, zadatak Muzejskoga dokumentacijskog centra¹ (MDC), kao jednog od projektnih partnera, bio je izraditi metodologiju praćenja i povećanja broja posjetitelja na temelju koje bi se u muzeje uključene u projekt ugradio brojač posjetitelja i povećao njihov broj.

U projekt su uključena tri hrvatska muzeja (Gradski muzej Jastrebarsko, Samoborski muzej i Muzej Sveti Ivan Zelina) te jedan slovenski (Muzej baroka u Šmarju pri Jelšah). Metodologija će se primijeniti i na Vinsku klet u Šmarju pri Jelšah. Kako bi se definirao način za praćenje broja posjetitelja, trebalo je analizirati dosadašnje postojeće modele koji se primjenjuju u navedenim objektima, procijeniti potrebe i mogućnosti. Radi toga djelatnici MDC-a posjetili su sva četiri muzeja i prikupili podatke o trenutačnom načinu vođenja evidencije broja posjetitelja, kategorijama posjetitelja koje se prate, njihovu broju, vrstama i cijenama ulaznica. Metodologija koju ćemo u ovom projektu uvesti primjenjivat će se na stalni postav muzeja, povremene izložbe i događanja te izdvojene lokalitete gdje je to moguće.

PRAĆENJE BROJA POSJETITELJA U HRVATSKOJ

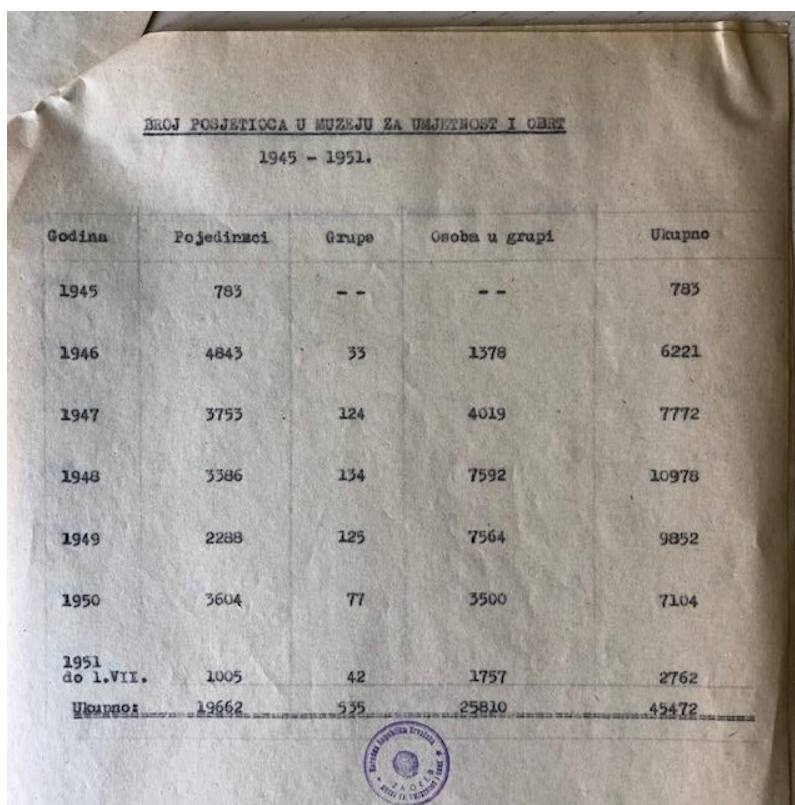
Začetci praćenja broja posjetitelja u Hrvatskoj potječu još iz 19. st. Već tada otišlo se korak dalje i, osim broj posjetitelja, težilo se saznanju o tome tko su ti posjetitelji. U Zemaljskome narodnom muzeju još se od sedamdesetih godina 19. st. bilježio broj posjetitelja, a u Obrtnom muzeju u Zagrebu² posjetitelji su se trebali upisati u knjigu posjetitelja kako bi se utvrdio ne samo broj već i zanimanja posjetitelja. Praksa brojenja posjetitelja nastavila se i u prvoj polovici 20. st. u nekim zagrebačkim muzejima i galerijama, kao što su Moderna galerija, Muzej grada Zagreba i Etnografski muzej (Vujić 2014: 14–16).

¹ Muzejski dokumentacijski centar središnja je i referalna ustanova za muzejsku djelatnost, s osnovnom zadaćom da prati, prikuplja i analizira podatke povezane s muzejskom djelatnošću, unapređuje rad i popularizira muzeje i muzejsku građu, osnovana 1955. godine u Zagrebu.

² Danas Muzej za umjetnost i obrt, ali na drugoj lokaciji.

U Umjetničkom paviljonu u Zagrebu 1951. godine otvorila se izložba *Srednjovjekovna umjetnost u Jugoslaviji*.³ Izložba je godinu dana prije bila postavljena u Parizu u Muzeju francuskih spomenika, a tom su prigodom jugoslavenski organizatori vodili evidenciju o broju posjetitelja, uzimajući u obzir one koji su platili ulaznicu i one koji su izložbu pogledali besplatno. Iz evidencije su se također mogli utvrditi i dani kada je izložba bila najposjećenija, a organizatori su raznim događanjima pokušavali privući još više posjetitelja.⁴

Evidencija o broju posjetitelja u hrvatskim muzejima, prema podacima iz arhiva MDC-a⁵, vodi se u nekim muzejima od kraja Drugoga svjetskog rata. Već u prvom broju časopisa *Muzeologija* iz 1953. godine, čiji je urednik bio Antun Bauer, osnivač i prvi ravnatelj MDC-a, objavljen je *Statistički pregled posjeta muzejima u Zagrebu 1951. godine*.



Godina	Pojedinaci	Grupe	Osoba u grupi	Ukupno
1945	783	--	--	783
1946	4843	33	1378	6221
1947	3753	124	4019	7772
1948	3386	134	7592	10978
1949	2288	125	7564	9852
1950	3604	77	3500	7104
1951 do 1.VII.	1005	42	1757	2762
Ukupno:	19662	535	25810	45472

Slika 1. Broj posjetitelja u Muzeju za umjetnost i obrt 1945. – 1951., dio izvješća iz listopada 1951., arhiv MDC-a

³ Izložba srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije. 2012. Krležijana. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb. <http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1217> (pristupljeno 7. svibnja 2019.).

⁴ Zabilježeno je da je izložbu pogledalo 38 000 posjetitelja, a od toga je ulaznicu platilo 30 850 osoba (Vujić 2014: 20–22).

⁵ Najstarija građa dio je donacija osnivača MDC-a Antuna Bauera koji je dokumentaciju o muzejskoj djelatnosti počeo sakupljati tridesetih godina 20. st.

Broj posjetitelja u drugoj se polovici 20. st. u Hrvatskoj prikuplja u sklopu godišnjih izvješća o radu muzeja. MDC je od 1994. godine počeo objavljivati kao posebne separate *Izvješća zagrebačkih muzeja* koji su u tim prvim evidencijama o broju posjetitelja sadržavali podatke o ukupnom broju posjetitelja, bez navođenja iscrpnije strukture posjetitelja ili vrste programa. Od 1999. godine objavljuju se i *Izvješća hrvatskih muzeja*. Tako prikupljeni podatci nisu se sabirali, izdvojeno obrađivali ni objavljivali.

Značenje „prebrojavanja“ posjetitelja, stavljanje čak i pretjeranog naglaska na broj posjeta, postaje svjetski trend sedamdesetih godina prošlog stoljeća s pojavom prvih *blockbuster*⁶ izložbi. Hrvatski muzeji tomu se trendu priklanjaju u okviru djelovanja Galerije *Klovićevi dvori*⁷ osamdesetih godina 20. st., no to se nije odrazilo na način praćenja broja posjetitelja u ostalim muzejima.

Svijest o potrebi normiranja prikupljanja podataka o muzejima u Europi bila je poticaj za osnivanje Europske grupe za muzejsku statistiku (EGMUS), koja danas okuplja tridesetak europskih država.⁸ Ključna zadaća ove jedinstvene međunarodne skupine, koja u pojedinim suradnjama preskače i granice kontinenata, jest prikupljanje i usklađivanje statističkih podataka o muzejima. EGMUS prikuplja i objavljuje godišnje statističke podatke o broju i vrsti posjetitelja, broju i vrsti muzeja, izložbi, plaćenih i neplaćenih muzejskih djelatnika, vlasništvu muzeja, njihovim prihodima, edukacijskim programima, prisutnosti na internetu.


U tu je svrhu EGMUS tijekom godina razvio normirani upitnik, kako bi se podatci iz različitih zemalja mogli međusobno usporediti, a od samih svojih početaka surađuje i s Eurostatom, statističkim uredom Europske komisije pri Europskoj uniji. No, većeg napretka u usklađivanju podataka zasad nema, te je i dalje potrebno ulagati napore kako bi se oni normirali, posebice s obzirom na različite nacionalne definicije muzeja te posebne metodologije prikupljanja i obrade podataka.

⁶ Velike, popularne izložbe koje donose iznimno velik broj posjetitelja, velik publicitet i prihod od ulaznica. Prvom se smatra izložba *Treasures of Tutankhamen (Blago Tutankamona)*, održana 1972. godine u Britanskom muzeju, a tijekom 1976. u više američkih muzeja (Millikin 2019).

⁷ Izložbu *Drevna kineska kultura*, održanu u Zagrebu 1984. godine, posjetilo je pola milijuna ljudi. Vidi: Muzejski dokumentacijski centar. Personalni arhiv zaslužnih muzealaca: Ante Sorić. <http://www.mdc.hr/hr/mdc/zbirke-fondovi/arhiv/personalni-arhiv-zasluznih-muzealaca/Sori%C4%87-Ante,65.html> (pristupljeno 9. svibnja 2019.).

⁸ MDC je od 2017. godine član užeg tijela EGMUS-a, uz predstavnike nizozemskog Ministarstva obrazovanja, kulture i znanosti, francuskog Ministarstva kulture i njemačkog Instituta za istraživanje muzeja.

Potaknut radom EGMUS-a, koji podatke o posjećenosti hrvatskih muzeja prikuplja od 2003. godine, MDC organizira 2007. godine seminar s temom evidencije posjeta muzejima u cilju njezina normiranja, a time i povećanja kvalitete podataka koji bi se obrađivali radi izrade statistike. Iste godine predstavljen je i prvi prijedlog upitnika za evidenciju posjeta muzejima koji je bio podijeljen na skupinu pitanja o posjetu muzeju i skupinu pitanja o ulaznicama. Prva skupina pitanja istražuje informacije o ukupnom broju posjeta, a od toga dijeli posjete na lokalno stanovništvo i turiste, traži informacije o broju posjeta stalnom postavu i broju posjeta povremenim izložbama, kao i o broju grupnih posjeta koji se mogu podijeliti na posjete školske djece, posjete etničkih manjina, posjete starijih građana i grupne posjete ostalih posjetitelja. Skupina pitanja koja se odnose na ulaznice istražuje mogućnost ulaska u muzej uz popust ili bez naplate ulaznice (Franulić 2007).

<p>Muzijski dokumentacijski centar</p>  <p>PRIJEDLOG UPITNIKA ZA EVIDENCIJU POSJETA MUZEJIMA</p> <p>POSJET</p> <ul style="list-style-type: none"> Koliko je dana u prethodnoj godini muzej bio otvoren za posjetitelje (samo 1 odgovor mogući) <ul style="list-style-type: none"> manje od 100 dana 101 – 150 dana 151 – 200 dana 210 – 250 dana više od 250 dana Ukupan broj (pojedinačnih) posjeta (uključujući posjete s plaćenom ulaznicom, slobodan ulaz za grupe koje su sudjelovale u edukacijskim programima, grupne i pojedinačne posjete povremenim izložbama i dr.): _____ (broj na uključuje posjete webstranici muzeja, posjete izvan radnog vremena osoba koje su sudjelovale na radionicama, posjete poslovnih suradnika, osobe na kolonijima, promocijama i drugim događanjima na koja muzej iznajmljuje prostore itd.) <p>a) od toga</p> <ul style="list-style-type: none"> broj posjeta s plaćenom punom cijenom ulaznice: _____ broj posjeta sa slobodnom cijenom ulaznice: _____ broj posjeta s smanjenom ulaznom (procijenjen ili izložen): _____ broj posjeta s ulaznicom muzejskih udruženja, ICOM-a i sl.: _____ <p>b) od toga</p> <ul style="list-style-type: none"> lokalnog stanovništva _____ broj ili % (procjena?) <p>c) od toga</p> <ul style="list-style-type: none"> broj posjeta stranaca _____ broj ili % (procjena?) <p>1</p>	<p>Muzijski dokumentacijski centar</p> <p>Ukupan broj posjeta stalnom postavu: _____</p> <ul style="list-style-type: none"> Ukupan broj posjeta spomenicima na skrbi muzeja (ako takvi postoje): _____ Ukupan broj posjeta arheološkim lokalitetima na skrbi muzeja (ako takvi postoje): _____ <p>Ukupan broj posjeta povremenim izložbama: _____</p> <p>od toga</p> <ul style="list-style-type: none"> s posebno naplaćenom ulaznicom _____ besplatno tj. uključeno u cijenu ulaznice u muzej _____ <p>Ukupno trajanje povremenih izložbi u danima (u vrijeme kada je muzej otvoren za javnost)? _____ dana</p> <p>Ukupan broj posjetitelja u grupama _____</p> <p>od toga</p> <ul style="list-style-type: none"> učenika (osnovnoškolska i sredjoškolska) _____ <p>Vodstva:</p> <p>od toga</p> <ul style="list-style-type: none"> učenika (sveučilišnih osnovnoškolska i sredjoškolska) _____ <p>Ukupan broj grupnih posjeta (grupe ili pojedinaca) edukacijskim aktivnostima:</p> <ul style="list-style-type: none"> na školsku djecu _____ na etničke manjine _____ na starije građane _____ na ostale posjetitelje _____ <p>2</p>	<p>Muzijski dokumentacijski centar</p> <p>ULAZNICE</p> <ul style="list-style-type: none"> Je li naplađanje stalnog postava slobodno za svakoga? Da Ne <p>Ako nije</p> <ul style="list-style-type: none"> Koja je cijena ulaznice za odraslog pojedinca? _____ kn Postoji li popusti na cijenu ulaznice za: <ul style="list-style-type: none"> obitelji djecu škole učenike / studente svladane osobe starije osobe ostale (specifični)? _____ Postoji li slobodan ulaz za određene grupe posjetitelja? (specifični) _____ Postoji li neki dani (u tjednu / mjesecu / godini) kada je ulaz u muzej slobodan? <ul style="list-style-type: none"> Koliko je to dana? _____ dana Može li se muzej posjetiti: <ul style="list-style-type: none"> godišnjem muzejskom karticom (na jedan ili više muzeja) kombiniranim muzejsko/građansko-muzejskim karticom načelom drugom karticom koje omogućava ulaz u muzej Je li te mogućnosti kombinirane sa: <ul style="list-style-type: none"> sniženom cijenom ulaznice slobodnim ulazom Naplaćuje li vaš muzej: <ul style="list-style-type: none"> ulaznice za povremene izložbe vodstva druga dopunjenja <p>3</p>
--	--	---

Slika 2. Upitnik predstavljen na seminaru o evidenciji posjeta muzeja koji se održao u prostorima MDC-a 5. prosinca 2007. godine

Treba imati na umu da je brojenje posjetitelja kategorija osnovnog prikupljanja statističkih podataka na temelju kojeg se mogu odrediti samo uzorak posjetitelja i trendovi, dok se ciljanom kvantitativnom evaluacijom postavljaju pitanja o tome tko su korisnici muzeja (po spolu, dobi, obrazovanju) i kolika je zastupljenost tih skupina u ukupnom broju

istraženih korisnika te se ispituju iskustva i dojmovi posjetitelja nakon posjeta muzeju ili nekoj izložbi radi pronalaženja boljih rješenja.

Podatci o posjetiteljima strukturirani tablično prema različitim kategorijama posjetitelja i programa počeli su se primjenjivati od 2012. godine za broj posjetitelja tijekom 2011. godine, no tek od 2014. godine (za posjećenost tijekom 2013. godine) ti se podatci obrađuju, objavljuju na mrežnim stranicama MDC-a i šalju Ministarstvu kulture Republike Hrvatske.

I Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske obrađuje podatke o posjećenosti hrvatskih muzeja, muzejskih zbirki i galerija, no on to čini svake tri godine. Zadnja objava obrađenih podataka odnosila se na 2015. godinu, dakle u rujnu ove godine trebali bi biti objavljeni podatci za 2018. godinu.

Budući da se muzeji sve više u svojim istraživanjima publike okreću pitanju tko su njihovi posjetitelji umjesto pukog prebrojavanja, MDC je 2016. godine uveo dodatnu stratifikaciju kategorija posjetitelja, tako da se danas bilježi: odrasle, kao pojedinačni posjet i onaj uz grupni popust, pojedinačne posjete uz popust (djeca, mladi, umirovljenici), grupni posjet djece predškolske dobi, grupni posjet djece osnovnoškolske dobi, grupni posjet djece i mladih srednjoškolske dobi, grupni posjet studenata, posjet osoba s posebnim potrebama, obiteljski posjet te strane turiste.

Od ukupnog broja svih ulaznica računa se i broj besplatnih ulaznica (za članove muzejskih udruženja, ICOM-a, AICA-e itd.). Među razlozima za ulazak u muzej vode se: posjeti stalnim postavima, povremene izložbe, muzejske izložbe u drugim sredinama, izdvojene zbirke i lokaliteti, edukacijski programi, Noć muzeja, Međunarodni dan muzeja i različite druge manifestacije.

TIP POSJETITELJA	STALNI POSTAV	POVREMENE IZLOŽBE	MUZEJSKE IZLOŽBE U DRUGIM SREDINAMA	IZDOVJENE ZBIRKE I LOKALITETI	UKUPNO STALNI POSTAV + IZLOŽBE	EDUKACIJSKI PROGRAMI	MANIFESTACIJE, OTVORENJA, PROMOCIJE, AKCIJE I DRUGI PROGRAMI (navesti koji)	NOĆ MUZEJA	MEĐUNARODNI DAN MUZEJA	UKUPNO	UKUPAN BROJ POSJETITELJA
ODRASLI (pojedinačni posjet)					0					0	0
KARTA S POPUSTOM POJEDINAČNI POSJET (djeca, mladi, umirovljenici,...)					0					0	0
GRUPE - odrasli (broj osoba)					0					0	0
GRUPE - predškolski uzrast (broj osoba)					0					0	0
GRUPE - osnovna škola (broj osoba)					0					0	0
GRUPE - srednja škola (broj osoba)					0					0	0
GRUPE - studenti (broj osoba)					0					0	0
OSOBE S POSEBNIM POTREBAMA (broj osoba)					0					0	0
OBITELJSKA ULAZNIKA (broj osoba)					0					0	0
STRANI TURISTI (pojedinačno i grupno)					0					0	0
BESPLATAN ULAZ (od ukupnog broja)					0					0	0
UKUPNO:	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Slika 3. Tablica koju hrvatski muzeji i galerije trebaju ispuniti po završetku svake kalendarske godine kako bi se evidentirala posjećenost i napravila statistika za Ministarstvo kulture RH

MDC je prema prikazanoj tablici (sl. 3) obradio podatke muzeja i galerija za 2017. i 2018. godinu. U Upisnik javnih i privatnih muzeja u Republici Hrvatskoj koji se vodi u MDC-u i koji je donošenjem novog *Zakona o muzejima* (NN 61/2018) u srpnju 2018. godine zamijenio raniji Očevidnik muzeja, te muzeja, galerija i zbirke unutar ustanova i drugih pravnih osoba, koji se vodio u Ministarstvu kulture, upisano je ukupno 160 muzeja. Od tog broja podatke o posjećenosti poslalo je ukupno 126 muzeja, odnosno 78 %.

S obzirom na to da svi muzeji ne pristupaju brojenju posjetitelja na isti način, neke se kategorije vode, a neke se ne bilježe, te su i rezultati takvi da ne odražavaju u potpunosti stvarnu situaciju, što je dalekosežno najveći gubitak za same muzeje jer su nove kategorije uvedene upravo kako bi dale „precizniji uvid u strukturu muzejskih posjetitelja, a time temelj za promišljanje budućih muzejskih programa namijenjenih publici i specifičnim interesima i potrebama pojedinih ciljnih skupina“ (Kocijan 2019). Naime, za razliku od mnogih zapadnoeuropskih i svjetskih muzeja, u hrvatskim je ustanovama još uvijek dominantan naglasak na brizi o zbirci, dokumentaciji i istraživanju, dok su nastojanja da se upoznaju korisnici sporadična i nesustavna (Miklošević 2017a).

Danas u muzejskom svijetu postoje sofisticirane metode praćenja posjetitelja od trena kada uđu u muzej, metode kojima se bilježi njihov prolazak kroz prostor, čak i točke na

kojima se najviše zadržavaju. Međutim, kada je riječ o brojenju posjetitelja, i dalje se rabi sve od jednostavnijih računalnih programa do elementarnih metoda poput utvrđivanja broja posjetitelja prema broju ulaznica, korištenjem „klikerom“ pri ulasku posjetitelja, pa i ručnim bilježenjem. No, svim metodama koje se primjenjuju u svijetu ključan je čovjek na ulazu u muzej.

Kako bismo za potrebe izrade ove metodologije saznali kako se danas bilježi broj posjetitelja u Hrvatskoj, poslali smo upitnik⁹ o načinu brojenja posjetitelja na adrese 150 hrvatskih muzeja i galerija. Dobili smo odgovor od ukupno njih 58, što čini nešto više od jedne trećine. Na temelju toga utvrdili smo da tri muzeja broje posjetitelje na temelju broja ulaznica, deset ih ima neku vrstu računalnog sustava (ili računalnu blagajnu), 14 ih broji ručno, 20 kombiniranim brojenjem ulaznica i ručno, sedam to radi računalno i ručno, dva računalno i brojenjem ulaznica, a dva kombiniraju računalno, ručno i prema broju ulaznica. Iz uzorka je vidljivo da u hrvatskim muzejima nema jedinstvenog načina brojenja posjetitelja.

Metodologija koju ćemo primijeniti ovim projektom trebala bi olakšati brojenje posjetitelja, proširiti saznanja o vrsti posjetitelja i onome što ih u muzeje najviše privlači, a time pomoći u razvoju strategije privlačenja posjetitelja koji možda nisu toliko zastupljeni te doprinijeti jednostavnijoj i bržoj izradi godišnje muzejske statistike. Metodologija bi trebala biti primjenjiva na sva četiri muzeja uključena u projekt, uz mogućnost eventualnih prilagodbi u okviru individualnog pristupa.

Na osnovi rezultata koje će pokazati primjena u projektu, istovjetni način brojenja posjetitelja mogao bi se primijeniti i u većem broju muzeja i galerija, te bi se nakon usvajanja novog sustava i stjecanjem iskustva jednom mogao razviti i središnji repozitorij iz kojeg bi se mogli izvući podaci za bilo koji hrvatski/slovenski muzej ili galeriju u bilo kojem trenutku. Model bi trebao biti primjenjiv i na objekte kulturne baštine, kada u njima bude sadržaj koji će privlačiti veći posjet. Za Vinsku klet metodologija bi mogla poslužiti kao osnova u evidentiranju broja posjetitelja, ali kako nije riječ o muzeju, ne može se primijeniti u istom obliku kao u muzejima.

⁹ Anketa je provedena u ožujku 2019. godine.

POSTOJEĆE STANJE I NAČIN PRAĆENJA POSJEĆENOSTI U MUZEJIMA OBUHVAĆENIM PROJEKTOM

Gradski muzej Jastrebarsko

Gradski muzej Jastrebarsko evidentira posjete prodajom ulaznica za stalni postav u koji su uključene kulturno-povijesna i etnografska zbirka. Naplata ulaznica uvedena je 2016. godine. Muzej naplaćuje ulaznice podijeljene u dvije kategorije – djeca, učenici i umirovljenici čine jednu skupinu, a druga su odrasli. Posjetitelji se broje prema izdanim ulaznicama. Ne postoji grupna ni obiteljska ulaznica, iako Muzej prihvaća i grupe od 30 do 50 osoba, kojima nudi i stručno vodstvo na hrvatskome ili engleskom jeziku. Za stručno vodstvo postoji posebna ulaznica. Muzej je osnovao Centar za kulturu, a uskoro se planira osamostaljenje, nakon čega se planira uvesti drukčiju naplatu ulaznica, a time i brojenje posjetitelja.

U sklopu Muzeja djeluje Gradska galerija Jastrebarsko u koju je ulaz besplatan i ne izdaje se ulaznica, odnosno ne broje se posjetitelji.

Prema broju prodanih ulaznica Muzej je 2018. godine zabilježio 276 posjetitelja.

Muzej Sveti Ivan Zelina

Muzej Sveti Ivan Zelina razvrstava posjetitelje u nekoliko kategorija, i to kao pojedinačni posjet odraslih osoba, koji se može podijeliti na domaće posjetitelje i turiste, te grupe djece predškolskog uzrasta, grupe djece osnovnoškolskog uzrasta, grupe srednjoškolskog uzrasta, grupe studenata, grupe umirovljenika, grupe domaćih posjetitelja i grupe inozemnih posjetitelja.

Posjet Muzeju je besplatan i ne izdaje se ulaznica. S obzirom na to da Muzej nema stalni postav, broj posjetitelja utvrdio se na temelju posjeta povremenim izložbama u Muzeju, muzejskim izložbama u drugim sredinama (kada su izložbe gostovale u drugim gradovima) i izdvojenim lokalitetima, odnosno u ovom slučaju posjeta Zelingradu koji je u vlasništvu Muzeja.

Muzej je 2018. godine zabilježio 1351 posjetitelja.

Samoborski muzej

Samoborski muzej do kraja 2018. godine posjetitelje je brojio ručno, a početkom 2019. godine uveden je računalni program te se posjetitelji broje na temelju broja izdanih ulaznica koje se naplaćuju s pomoću blagajne. Postoje tri vrste ulaznica – osnovna, socijalna (u koju ulaze učenici, studenti i umirovljenici) i obiteljska.

Evidentiraju se pojedinačni posjeti odraslih osoba, pojedinačni posjeti s popustom u koje ulaze djeca, mladi, umirovljenici, grupni posjeti djece predškolskog uzrasta, grupni posjeti djece osnovnoškolskog uzrasta, grupni posjeti djece i mladih srednjoškolskog uzrasta, a broji se i besplatan ulaz. Broj posjetitelja utvrđen je na temelju posjeta stalnog postava, Noći muzeja i Međunarodnog dana muzeja.

Muzej je 2018. godine zabilježio 4120 posjetitelja.¹⁰

PRAĆENJE BROJA POSJETITELJA U SLOVENIJI

U Republici Sloveniji Ministarstvo kulture Republike Slovenije prikuplja podatke o muzejima koji se financiraju sredstvima iz državnog proračuna, a podatke o broju posjetitelja u svim muzejima u Sloveniji vodi i obrađuje Zavod za statistiku Republike Slovenije (SURŠ).

U Ministarstvu kulture podatci o broju posjetitelja sustavno su se počeli pratiti od 2000. godine. Od 2004. godine pratio se broj izdanih ulaznica u muzejima, broj posjetitelja programa koji su se održali u muzejima (npr. radionice i predavanja), i to posebno za djecu i mlade te posebno za odrasle osobe, te procijenjeni broj posjetitelja na otvorenju izložbi i drugih događanja. Od 2010. godine prikupljaju se podatci o plaćenim i besplatnim ulaznicama za nekoliko kategorija – pojedinačni posjeti djece i mladih, grupni posjeti djece i mladih, pojedinačni posjeti odraslih osoba i grupni posjeti odraslih osoba. Usto se prikupljaju podatci i o broju inozemnih posjetitelja te o broju posjetitelja u okviru pedagoških i andragoških

¹⁰ Podatci iz godišnje ankete MDC-a provedene početkom 2019. godine.

programa. Ministarstvo kulture svake godine šalje muzejima o kojima prikuplja podatke obrasce godišnjih izvješća koja se poslije objavljuju na mrežnoj stranici Ministarstva.¹¹

Statističke podatke o muzejima u Republici Sloveniji SURS je počeo prikupljati 1947. godine. Velikom revizijom 2015. godine SURS je, u suradnji s Ministarstvom kulture Republike Slovenije, razvio novu metodologiju prikupljanja podataka koja se tek počela primjenjivati. SURS svake godine radi upitnik za muzejsku i galerijsku djelatnost. U upitniku se uz osnovna pitanja o muzeju ili galeriji i njihovu inventaru i izložbama nalaze i pitanja o broju posjetitelja. U upitniku za 2018. godinu traži se podatak o ukupnom broju posjetitelja, a postoje i dvije potkategorije – strani posjetitelji te djeca i mladi. Također se upitnikom prikuplja i statistika o broju izdanih ulaznica, i to kao broj naplaćenih ulaznica i onih koje su besplatne.

Podatci o broju posjetitelja u slovenskim muzejima počeli su se pratiti i znatno prije. Prvi otvoreni slovenski muzej bio je Narodni muzej Slovenije u Ljubljani. Prvotno je osnovan kao Kranjski zemaljski muzej 1821. godine, a njegov prvi stalni postav otvoren je 1831. godine. Muzej je u novoj zgradi otvoren 1888. godine. Nekoliko puta mijenjao je ime, pa je tako 1921. godine preimenovan u Narodni muzej, a 1997. godine u Narodni muzej Slovenije.¹² U sklopu Narodnog muzeja djelovali su i arhiv, koji se poslije odijelio i postao zasebna ustanova, te knjižnica. Zabilježeno je da je knjižnicu posjetilo 2773 posjetitelja od 1946. do 1956. godine, odnosno da je broj posjetitelja višestruko narastao u odnosu na broj posjetitelja prije Drugoga svjetskog rata (Reisp 1971: 53). Spominje se i podatak da je tijekom djelovanja arheologa i muzealca Waltera Schmidta početkom 20. stoljeća Muzej posjetilo 14 000 osoba, ali ne navodi se točno u kojem razdoblju (Petru 1971: 4).

Narodni muzej, odnosno Kranjski zemaljski muzej, zaslužan je i za pokretanje časopisa *Argo* koji izlazi još i danas. Počeo je izlaziti 1892. te nastavio s izlaženjem do 1903. godine. Nakon toga prestao je izlaziti, ali je ponovno zaživio 1962. godine. Časopis se od početaka bavio temama iz područja arheologije, povijesti, povijesti umjetnosti i muzeologije te sličnim temama koje su bile zanimljive muzejskoj zajednici. Od 1968. godine u njemu su se

¹¹ Republika Slovenija, Ministarstvo za kulturo. Muzejska dejavnost in varstvo premične kulturne dediščine. http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_kulturno_dediscino/muzejska_dejavnost_in_varstvo_pr_emicne_kulturne_dediscine/ (pristupljeno 28. svibnja 2019.).

¹² Narodni muzej Slovenije. Muzej: Zgodovina muzeja. http://www.narmuz-lj.si/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=26&Itemid=44&lang=sl (pristupljeno 27. svibnja 2019.).

objavljivala godišnja izvješća Narodnog muzeja, a od 1971. godine postao je i glasilo Zajednice muzeja Slovenije, pa se tako u njemu mogu pronaći i podatci o broju posjetitelja u ostalim slovenskim muzejima i galerijama (Horvat 2001: 44–47).

U broju *Arga* iz 1971. godine, uz ukupan broj posjetitelja u svakom muzeju i galeriji za 1970. godinu, navedeno je i koliko je bilo stalnih izložbi (vjerojatno se misli na stalni postav), povremenih i gostujućih, zatim gostovanja u muzeju i putujućih izložbi. Prema navedenim podacima vidi se da je većina muzeja i galerija imala podatke o broju posjetitelja (Štular 1971: 243–274). U časopisu je također objavljivani i broj posjetitelja po izložbama (Petru 1973: 125–126). Primjer je izvješće za 1967. godinu kada je zabilježeno da je Narodni muzej posjetilo 32 255 osoba, a u taj broj uključeno je 19 270 učenika koji su činili 564 grupe, 2708 mladih osoba i 1026 stranaca. Muzej na Blejskem gradu, koji je pod upravom Narodnog muzeja, posjetilo je 160 623 osobe, od toga 120 380 odraslih osoba, a ostalo su činila djeca i mladi. Dvočlano povjerenstvo Muzeja imalo je različita zaduženja, koja su obuhvatila i brigu o rasporedu posjeta i pripremu izvješća o posjećenosti (Reisp 1968: 15).

Muzej	Stalne Občasne	Gostujuće	Gostovanja	Putujuće	Stavilo obiskovalcev	Opombe
Muzej iznancsev v letih 1941/45 Brestanica					3.200	
Posavski muzej Brežice	2	1	1		17.000	
Spominska zbirka Janeza Mencingerja Brod pri Bohinjski Bistrici					350	
Likovni salon — Celje	8	2				
Muzej revolucije Celje spominska soba Stari pisker spominska soba Borisu Kidriču Knežec pri Rogoški Slatini	1	2	12	3	25.649 7.196 2.500 35.348	
Pokrajinski muzej Celje		1	2		970	samo občasne r.
Muzejska zbirka NOB za mladino Crnuče pri Ljubljani	1				897	
Finžgarjeva rojstna hiša Doslovec (odprt javn. 8. II. 70)						
Stalna zbirka NOB pri ZZB NOV Hrastnik					3.500	
Mestni muzej Idrija Galerija Idrija Bolnišnica Franja — Cerčno Tiskarna Slovenija — Vojsko	1	2	1		11.000 6.400 32.000 800	
	1	2	2		50.200	
Tehniški muzej Zelezarne Jesenice		4			6.520	samo občasne r.
Muzej Kamnik — Kamnik Spominska zbirka NOB Moravče		2	2		3.287	samo občasne r. ne vodi eviden- ce o obiskoval- cih
Likovni salon Kočevje		4			8.000	
Pokrajinski muzej Kočevje					7.000	
Pokrajinski muzej Koper Galerija Loža		1	5		41.035 7.350	
		8	5		48.385	

Muzej	Stalne Občasne	Gostujuće	Gostovanja	Putujuće	Stavilo obiskovalcev	Opombe
Galerija na prostem medn. kiparskega simpozija Forma Viva Kostanjevica					40.000	
Gorjupova galerija Kostanjevica	1					ni podatkov
Lamutov likovni salon Kostanjevica		4				ni podatkov
Gorenjski muzej Kranj Galerija v Mestni hiši Galerija v Prešernovi hiši Galerija v Tavčarjevi 43 Galerija na prostem	18	2	6		25.355 18.143 817 420	brez stalnih zb. brez ob. v st. zb.
	35	7	6		44.735	
Prešernov spom. muzej Prešernova r. hiša Vrba						
Galerija Krško		7			8.300	
Mestna galerija Ljubljana		9	6	1	23.784	
Mestni muzej Ljubljana Jakopičev vrt Spom. s. I. Cankarja, Rožnik		1	1		2.200	brez stalnih zb.
Moderna galerija Ljubljana Mala galerija		12	9	1	30.200 86.998	
		22	9	1	117.198	
Muzej ljudske revolucije Slovenije Baza 20 Kočevski Rog Partizanska boln. Jelendol Partizanska boln. Zg. Hrastnik Urh pri Ljubljani	1	5	2	7	33.632 5.000	
	1	1			38.632	
Narodna galerija Ljubljana			1	2	27.791	
Narodni muzej Ljubljana Arkade Muzejska zbirka na Blejskem gradu			1	1	33.791 211.910 245.701	
			6			
Prirodoslovni muzej Ljubljana Alpinum Juliana		3	1		27.335 5.621 32.956	
Sloveski gledališki muzej Ljublj. Foyer Mestnega gledal. Ljublj.		1		5		

Slika 4. Broj posjetitelja u slovenskim muzejima i galerijama tijekom 1970. godine. Časopis *Argo* 10/3–4, 1971.

U broju iz 1973. godine navedeno je da je Muzej ljudske revolucije Slovenije 1972. godine posjetilo 69 268 osoba, a od toga gotovo 71 % učenika i mladih. Stalni postav posjetilo je 288 grupa učenika, a Muzej je grupe učenika, kojima se moglo osigurati i vodstvo te pomoć kustosa i muzejskog pedagoga, podijelio na tri kategorije – izletničke grupe, grupe kojima obilazak Muzeja služi kao ponavljanje naučenog materijala i grupe kojima obilazak Muzeja ulazi u školski kurikulum (Tribušon 1973: 31–32).

U Prirodoslovnom muzeju Slovenije od siječnja 1988. do siječnja 1989. provedena je analiza posjetitelja, odnosno anketa koja je u obzir uzimala dan posjeta, vrijeme, sat, povod i neke druge pokazatelje kao što su demografski podatci. Anketa je bila provedena na dvjesto posjetitelja. Na tom je uzorku utvrđeno da posjetitelji najčešće dolaze s obiteljima i prijateljima, a najrjeđe sami, da su posjetitelji nešto češće žene, da je najzastupljeniji broj osoba starosti između 36 i 64 godine te da najčešće dolaze zbog djece i kako bi iskoristili slobodno vrijeme (Trampuž 1989: 78–81).

VPRAŠALNIK

Prirodoslovni muzej Slovenije

datum _____
dan _____
ura _____

Prosimo Vas, da odgovorite na vprašanja, ki jih je pripravila muzejska pedagoška služba.

1. Zakaj ste danes prišli v muzej? _____

2. Ali ste obiskali vse razstavne zbirke? Da
Ne

3. Ali ste naš muzej obiskali? prvič
drugič
prihajam pogosto

4. Kje živite? (kraj, občina) _____

5. Kakšna je vaša izobrazba?
osnovna šola
srednja šola
višja šola
visoka šola

6. Koliko ste stari?
12–18 36–64
19–35 nad 65

7. Moški spol Ženski spol

8. Ali ste prišli sami ali z družino
ali v družbi

9. Katere razstavne zbirke so Vas najbolj pritegnile?

Hvala za sodelovanje!

80

Slika 5. Upitnik Prirodoslovnog muzeja Slovenije koji su ispunjavali posjetitelji od siječnja 1988. do siječnja 1989. Časopis *Argo* 28, 1989.

Muzej Baroka u Šmarju pri Jelšah

Muzej baroka registriran je kao unutarnja organizacijska jedinica Javnog zavoda *Knjižnica Šmarje pri Jelšah* i ne djeluje kao samostalna pravna osoba. Osnivač je Općina Šmarje pri Jelšah, kojoj isporučuju podatke o broju posjetitelja u sklopu godišnjeg izvješća.

Muzej za potrebe izvješća vodi podatke o broju individualnih posjeta, grupnih posjeta, zatim o posjetima stranaca, posjetima stanovnika općine, posjetima tijekom priredbi i kulturnih dana za učenike. Ulaznice se izdaju s pomoću računalnog programa Showman, a postoji nekoliko kategorija – odrasli, grupni posjet odraslih (više od deset osoba), umirovljenici, mladi i stanovnici Općine Šmarje pri Jelšah.

Prema podacima iz 2018. godine Muzej baroka imao je 3886 posjetitelja, a od toga su 2132 došla u posjet samom Muzeju i njegovu postavu, 1172 posjetitelja zabilježena su na događanjima organiziranim u Muzeju i 582 posjetitelja na drugim lokacijama u povodu događanja u organizaciji Muzeja.

Vinska klet u Šmarju pri Jelšah

Vlasnik Vinske kleti je Općina Šmarje pri Jelšah, a upravitelj Društvo vinogradnikov in kletarjev *Trta Šmarje pri Jelšah*. Vinska klet otvorena je za posjetitelje uz prethodnu najavu. Broj posjetitelja ručno se bilježi tijekom najave gostiju.

Zabilježeno je da je 2018. godine klet posjetilo oko 400 posjetitelja.

SUSTAV ZA BROJENJE POSJETITELJA

Cilj je napraviti sustav koji bi se mogao primijeniti u samim muzejima (a prilagođena inačica i u Vinskoj kleti), ali i na njihovim izdvojenim lokalitetima te tijekom različitih manifestacija čiji će biti organizatori. Sustavom bi se koristilo za praćenje broja posjetitelja, prikupljanje i analizu dobivenih podataka te lakšu i svrsishodnu organizaciju posjeta, imajući na umu očuvanje kulturne baštine.

Ugradnja brojača u navedene objekte bit će ogledni projekt pokrenut tijekom projekta *In cultura veritas* kojim će se sustav testirati i na temelju rezultata utvrditi koliko je ovaj način održiv i bi li se navedeno moglo primijeniti i na druge muzeje, galerije i objekte kulturne baštine.

Premda se terminom *brojač* koristi kod sustava koji samo bilježe broj ljudi koji su ušli u pojedini objekt, pa se tako broje i višekratni ulasci djelatnika, sustav koji ćemo primijeniti sastojat će se od tableta ili prijenosnog računala, zbog mogućnosti prenošenja na druge lokacije, s ugrađenim programom koji će istodobno bilježiti i broj i kategorije posjetitelja.

Računalni program nudit će niz zadanih pokazatelja koji će se moći izabrati pri izdavanju računa za ulaznice. Zasnivat će se na tri cjenovne kategorije za ulaznice – ulaznica s punom cijenom, ulaznica s popustom i besplatna ulaznica. Nudit će pojedinačnu ili grupnu ulaznicu, a cijenu i koliko osoba čini grupu muzeji će sami odrediti. Program će evidentirati sljedeće kategorije posjetitelja: djeca predškolskog uzrasta, djeca osnovnoškolskog uzrasta, mladi srednjoškolskog uzrasta, studenti, odrasli, umirovljenici, osobe s posebnim potrebama i strani turisti.

Za lakše razumijevanje navodimo primjer. Ako je riječ o posjetu grupe učenika osnovne škole, u programu bi se prvo trebalo odabrati grupu i navesti broj osoba. Nakon toga evidentira se da je riječ o osnovnoškolskom uzrastu, a zatim se odabire cjenovna kategorija ulaznice. Budući da prema saznanjima iz iskustava drugih muzeja dizajniranje i tiskanje ulaznica predstavljaju znatan trošak, za koji nije sigurno kako bi se u budućnosti pokrивao, kao praktično i ekonomično rješenje program će izdati jedinstvenu ulaznicu za čitavu grupu.

Navedeni primjer odabranih kategorija ostaje zabilježen što će omogućiti bolje vođenje statistike u muzeju i istodobno omogućiti da se u bilo kojem trenutku može provjeriti koliko je do određenog datuma bilo izdano ulaznica po određenoj cjenovnoj, demografskoj ili nekoj drugoj unaprijed zadanoj kategoriji.

Ako bude financijski moguće, u sučelje programa uključit će se i mogućnost unošenja dodatnog teksta koja bi pomogla kod bilježenja primjerice podataka o turistima, u nekom određenom razdoblju ili tijekom cijele godine, kada bi se moglo upisivati i ime države iz koje posjetitelji dolaze. Upis neke dodatne kategorije podataka nastojat će se omogućiti i kod drugih kategorija posjetitelja, tako da se može navesti iz kojeg grada dolaze grupe učenika ili

umirovljenika. Time bi se statistika mogla dodatno unaprijediti jer bi se dobile informacije po gradovima te ujedno vidjeli trendovi posjeta muzejima u okviru školskih kurikula.

U izradi programske podrške računat će se i na mogućnost pogrešaka pri unosu te će se predložiti da se pri kraju procesa svi odabrani podatci prikažu na sučelju uz mogućnost odabira naredbi *potvrđi* i *odustani*, ali i *korekcija*, kako se u slučaju jedne pogreške ne bi čitav postupak morao ponavljati.

Program bi trebao omogućiti i da svaki muzej unese za sebe nazive izložbi, stalni postav ili različita događanja (npr. Noć muzeja, Međunarodni dan muzeja), tako da djelatnik može s unesenog popisa odabrati za što izdaje ulaznicu. Time bi se olakšalo vođenje statistike koja uz bilježenje podataka o ukupnoj posjećenosti ustanove bilježi i podatke po aktivnostima koje se odvijaju u muzeju. Program bi trebao omogućiti da se po potrebi vidi posjećenost u određenom razdoblju, odnosno u okviru određenih datuma, posjećenost odabranih izložbi i događanja, ukupna posjećenost i slično, te da se navedeni podatci mogu i ispisati. Takav sveobuhvatni pristup omogućio bi brži pristup informacijama u bilo kojem trenutku i olakšao analizu posjetitelja.

Pojednostavnjeni prikaz sučelja

ODABIR IZLOŽBE/DOGAĐANJA (popis)

POJEDINAČNA ULAZNICA (količina)

GRUPNA ULAZNICA (broj osoba)

DJECA PREDŠKOLSKOG UZRASTA (mogućnost unosa teksta)

DJECA OSNOVNOŠKOLSKOG UZRASTA (mogućnost unosa teksta)

MLADI SREDNJOŠKOLSKOG UZRASTA (mogućnost unosa teksta)

STUDENTI (mogućnost unosa teksta)

ODRASLI (mogućnost unosa teksta)

UMIROVLJENICI (mogućnost unosa teksta)

OSOBE S INVALIDNOŠĆU (mogućnost unosa teksta)

STRANI TURISTI (mogućnost unosa teksta)

ULAZNICA S PUNOM CIJENOM

ULAZNICA S POPUSTOM

BESPLATNA ULAZNICA

POTVRDI

ODUSTANI

KOREKCIJA

POVEĆANJE BROJA POSJETITELJA

Razvoj publike postao je danas jedan od koncepata na kojem se sve više radi u svim kulturnim djelatnostima, pa tako i u muzejskoj. Temeljni cilj rada na razvoju publike „proširenje je korisničke baze muzeja na one koji se manje ili nimalo ne koriste muzejskim programima i uslugama dok supstantivniji oblik uključuje puno više od privlačenja većeg broja ljudi u muzej. On podrazumijeva omogućivanje različitih vrsta pristupa – ekonomskih, fizičkih, intelektualnih i sl. – te mnogostruka iskustva. Da bi se tako nešto postiglo, nužno je dobro poznavati i korisnike i nekorisnike muzeja“ (Miklošević 2017b: 5).

Premda je praćenje broja posjetitelja tek osnovna metoda skupljanja statističkih podataka koji odgovaraju na osnovna pitanja tko i koliko posjećuje muzeje te što ga zanima u njima, uvođenjem sustava moći će se mjeriti učinci unapređenja ponude muzeja i rezultati projekta, a istodobno otvorit će se mogućnost za daljnja istraživanja i evaluaciju muzeja uključenih u projekt kako bi, upoznavši tko su njihovi posjetitelji, mogli bolje planirati budući rad i proširiti krug posjetitelja.

Brojači posjeta neće povećati broj posjetitelja, no sve ostale aktivnosti koje će se provesti u sklopu projekta *In cultura veritas* trebale bi privući veći broj novih posjetitelja. Uz digitalizaciju najatraktivnije građe, postavljanje dodirnih zaslona kojima će se promicati predmeti koji pričaju priču o lokalitetu, ali i njegovoj vinskoj tradiciji kroz povijest, običajima, kulturi i povijesti kraja, uz snažnu promidžbu, turistomate i pametne klupe, aplikacije kojima će se moći koristiti na pametnim telefonima, tabletima i računalima te katalog kulturno-turističkog odredišta, porast će vidljivost i odredišta i muzeja, a time i broj posjetitelja. Očekuje se da će projekt pokrenuti i druge procese – obnovu objekata kulturne baštine, otvaranje stalnih postava ondje gdje ih nema ili obnovu postojećih, kojima će novodobiveni podatci biti nužan temelj za prilagođavanje ponude u cilju privlačenja određenih grupa posjetitelja.

ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Projektom *In cultura veritas* zamišljeno je da se postave brojači u tri hrvatska muzeja (Gradski muzej Jastrebarsko, Muzej Sveti Ivan Zelina i Samoborski muzej) te jedan slovenski (Muzej baroka u Šmarju pri Jelšah).

Brojač posjetitelja osmišljen je kao računalni program koji bi se postavio na prijenosno računalo ili tablet kako bi ostala otvorena mogućnost da se muzeji brojačima mogu koristiti i na izdvojenim lokalitetima ili manifestacijama izvan muzeja.

Brojač će bilježiti posjetitelje po četiri osi – po izložbi ili drugoj muzejskoj aktivnosti i manifestaciji, po podatku o tome je li riječ o grupnome ili pojedinačnom posjetu, po vrsti posjetitelja i po cjenovnoj kategoriji ulaznice.

Omogućit će se unos naziva izložbi i aktivnosti, broja osoba i komentara kod vrsta posjetitelja kako bi se zabilježile geografske, demografske i druge informacije.

Primjena novog sustava pomoći će pri brojenju posjetitelja, jednostavnijoj i bržoj izradi godišnje muzejske statistike, ali i dobivanju odgovora na pitanja tko su posjetitelji muzeja, koje su dobi, otkuda dolaze, dolaze li u grupama ili individualno, te omogućiti uvid u to kakve izložbe ili manifestacije najviše posjećuju i u kojim mjesecima ima najviše posjetitelja.

Primjena ove metodologije pomoći će *pro futuro* i u povećanju broja posjetitelja jer bi se muzejska ponuda mogla na temelju prikupljenih podataka usmjeriti na manje zastupljene kategorije posjetitelja i različitim novim aktivnostima i inovativnim programima privući posjetitelje u razdobljima u godini kada je posjećenost u padu, ali i usmjeriti se i prema onima koji ne čine tradicionalnu publiku.

Ova je metodologija svojevrsni ogledni projekt koji bi se, ako se pokaže održivim rješenjem, mogao primijeniti i u drugim slovenskim i hrvatskim muzejima. Na osnovi rezultata koje će pokazati primjena u projektu na ovom bi se iskustvu mogao razviti i središnji repozitorij iz kojeg bi se dobivali podatci za bilo koji slovenski ili hrvatski muzej ili galeriju u bilo kojem trenutku.

Velik porast muzeja i smanjivanje javnih sredstava pred muzeje su stavili nove izazove u kojima je sustavno prikupljanje podataka o posjetiteljima i muzejskim programima postalo temelj za planiranje u cilju poboljšanja trenutačnog stanja ili budućeg djelovanja.

LITERATURA

- Bauer, Antun. 1953. Statistički pregled posjeta u muzejima u Zagrebu 1951. godine. *Muzeologija – zbornik za muzejsku problematiku* 1. 47–51.
- European Group on Museum Statistics. Complete Data: Croatia. https://www.egmus.eu/nc/en/statistics/complete_data/country/croatia/ (pristupljeno 9. svibnja 2019.).
- Franulić, Markita. 2007. *Posjeti hrvatskim muzejima – statistika broja posjeta (2006. g.) i trendovi*. Muzejski dokumentacijski centar. Zagreb. <http://www.mdc.hr/files/file/muzeji/statistika/Broj-posjeta-2006.pdf> (pristupljeno 10. svibnja 2019.).
- Izložba srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije. 2012. Krležijana. Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*. Zagreb. <http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1217> (pristupljeno 7. svibnja 2019.).
- Kocijan, Maja. 2019. Posjećenost hrvatskih muzeja – u 2018. rekordnih 5,4 milijuna posjetitelja. *Vijesti iz svijeta muzeja* 86 (9. travnja 2019.). <http://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-9-4-2019/> (pristupljeno 10. svibnja 2019.).
- MDC – Europska grupa za muzejsku statistiku prvi put u Hrvatskoj. *Vijesti iz svijeta muzeja* 73 (9. listopada 2018.). <http://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-9-10-2018/#EGMUS> (pristupljeno 10. svibnja 2019.).
- Miklošević, Željka. 2017a. Društvena uloga muzeja: okretanje korisnicima i suradnicima. *Muzeologija* 54. 7–27.
- Miklošević, Željka. 2017b. Nekoliko riječi gostujuće urednice. *Muzeologija* 54. 5–6.
- Millikin, Sandra. *Blockbuster Art Exhibitions*. Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Blockbuster-Art-Exhibitions-36531> (pristupljeno 7. svibnja 2019.).
- Muzejski dokumentacijski centar. Personalni arhiv zaslužnih muzealaca: Ante Sorić. <http://www.mdc.hr/hr/mdc/zbirke-fondovi/arhiv/personalni-arhiv-zasluznih-muzealaca/Sori%C4%87-Ante,65.html> (pristupljeno 9. svibnja 2019.).
- Muzejski dokumentacijski centar. Skupovi, manifestacije: Evidencija posjeta muzejima. <http://www.mdc.hr/hr/mdc/skupovi-manifestacije/simpozij/> (pristupljeno 8. svibnja 2019.).

- Narodni muzej Slovenije. Muzej: Zgodovina muzeja. http://www.narmuz-lj.si/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=26&Itemid=44&lang=sl (pristupljeno 27. svibnja 2019.).
- Petru, Peter. 1971. 150 let muzejstva na slovenskem. *VII. kongres saveza muzejskih društava*. Ljubljana.
- Petru, Peter. 1973. Letno poročilo Narodnega muzeja v Ljubljani za leto 1962. *Argo – informativno glasilo za muzejsko dejavnost* 11/3–4. 112–143.
- Pontin, Kate. 2013. *A common Approach to Capturing Visitor Figures – an interim report*. South East Museum Development Programme. <https://southeastmuseums.org/resource-library/kpontin-interim-report/> (pristupljeno 10. svibnja 2019.).
- Reisp, Branko. 1968. Letno poročilo Narodnega muzeja v Ljubljani za leto 1967. *Argo – informativno glasilo za antiko in zgodnji srednji vek, zgodovino umetnosti in muzeologijo* 7/1. 15.
- Reisp, Branko. 1971. Sto pedeset let Knjižnice Narodnega muzeja u Ljubljani. *Argo – informativno glasilo za muzejsko dejavnost* 10/1. 49–56.
- Republika Slovenija, Ministarstvo za kulturo. Muzejska dejavnost in varstvo premične kulturne dediščine. http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_kulturno_dediscino/muzejska_dejavnost_in_varstvo_premicne_kulturne_dediscine/ (pristupljeno 28. svibnja 2019.).
- Statistični urad Republika Slovenija. 2018. *Vprašalnik za statistično raziskovanje: Muzejska in galerijska dejavnost, za leto 2018*. https://www.stat.si/StatWeb/File/DocSysFile/10391/KU-MZ_2018.pdf (pristupljeno 8. svibnja 2019.).
- Štular, Hanka. 1971. Delo slovenskih muzejev in galerij. *Argo – informativno glasilo za muzejsko dejavnost* 10/3–4. 243–274.
- Trampuž, Ljerka. 1989. Analiza obiska individualnih obiskovalcev v Prirodoslovnem muzeju Slovenije. *Argo – informativno glasilo za muzejsko dejavnost* 28. 78–81.
- Tribušon, Zorka. 1973. Sodelovanje s šolami v Muzeju ljudske revolucije Slovenije. *Argo – informativno glasilo za muzejsko dejavnost* 12/1–2. 31–34.
- Vujić, Žarka. 2010. Istraživanje korisnika baštine kao prilog jačanju strukture. *VI. skup muzejskih pedagoga Hrvatske – zbornik: Stanje struke: izazovi i mogućnosti*, 25. –



27.10.2010. *Gradski muzej Sisak*. Ur. Jelavić, Željka; Brezinščak, Renata. Hrvatsko muzejsko društvo. Zagreb. 11–16.

Vujić, Žarka. 2014. Otkriveni i ojačani posjetitelji muzeja u Hrvatskoj: dijakroni pogled na istraživanje korisnika u nas. *Istraživanje korisnika baštine: Radovi Zavoda za informacijske studije* 25. Ur. Vujić, Žarka. Zavod za informacijske studije. Zagreb. 11–29.

Zagrebačka županija. In cultura veritas. <https://www.inculturaveritas.eu/> (pristupljeno 7. svibnja 2019.).